

تبیین ماهیت حسن نیت قراردادی در نظام حقوقی ایران با تکیه بر نقد تعریف این نهاد در قانون یکپارچه تجاری آمریکا

علی حدادزاده شکیبا

استادیار، گروه حقوق، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

a.haddadzadeh@uk.ac.ir

قابل انتشار در دوره ۲۵، شماره ۶۸ (زمستان ۱۴۰۵) نشریه پژوهشهای حقوقی

چکیده

هنگامی که دو یا چند نفر نسبت به پذیرش تعهدات قراردادی خطر میکنند، اولین انتظار معقولی که در قبال پذیرش این خطر، برای ایشان به وجود می‌آید، پایبندی طرف مقابل در بنانهادن خط رفتاری خود بر اساس حسن نیت میباشد. همانگونه که سیر ایجاد یک رابطه حقوقی قراردادی، از زمان مذاکرات اولیه تا برائت ذمه متعهد ادامه پیدا میکند، بر قانونگذار و مجریان آن واجب است که تا حد امکان از ورود سوءنیت قراردادی افراد در هر یک از این مراحل قراردادی جلوگیری نماید و در صورت مواجهه با دخالت سوءنیت از جانب هر یک از متعاهدین، بر اساس زیرساختهای قانونی از پیش فراهم شده، از طریق شناسایی مسئولیت حقوقی برای شخص خاطی، زیانهای وارده به متضرر را جبران نماید. البته چالش بزرگی که درباره برخی مفاهیم حقوقی پیچیده، از جمله حسن نیت قراردادی وجود دارد، عدم اتفاق دانشمندان، در بدست دادن یک معنای جامع و مانع واحد نسبت بدانهاست، مسئله‌ای که همواره قانونگذاران را در بکارگیری این مفاهیم حقوقی مردد ساخته است. از همین رو، با توجه به اینکه قانون یکپارچه تجاری آمریکا، موسوم به UCC، در استعمال گسترده این مفهوم حقوقی و تاثیر دادن آن در نقض قراردادها پیشرو میباشد، مقاله حاضر، بر مبنای روش تحلیلی و با تکیه بر نگاه نقادانه به این قانون در رویکردش نسبت به ماهیت حسن-نیت قراردادی و نقش آن در نقض قراردادها، سعی به ارائه راهکارهای عملی در پاسداری از حسن نیت قراردادی در محاکم ایران، از طریق تلقی حسن نیت قراردادی، به عنوان مفهومی استثناءکننده دارد.

واژگان کلیدی: حسن نیت قراردادی، ماهیت حسن نیت قراردادی، حسن نیت قراردادی در قانون یکپارچه تجاری آمریکا،

حسن نیت قراردادی در نظام حقوقی ایران، مسئولیتهای حقوقی ناشی از نقض حسن نیت قراردادی.

Determination of contractual good faith nature in the Iranian legal system by criticism of its definition in the UCC

Abstract

When two or more people risk accepting contractual obligations, the first reasonable expectation that arises for them in accepting this risk is the adherence of the other party in establishing their line of behavior based on good faith. As the process of creating a contractual legal relationship continues from the time of initial negotiations to the discharge of the obligee, it is obligatory for the legislator and its executives to prevent the entry of bad faith of individuals in each of these contractual stages as much as possible. And in case of malicious interference by any of the contracting parties, based on the legal infrastructure provided in advance, by identifying the legal responsibility of the guilty person, compensate the losses caused to the victim. Of course, the great challenge that exists regarding some complex legal concepts, including contractual goodwill, is the lack of agreement among scholars in obtaining a comprehensive meaning and a single obstacle to them, a problem that has always made legislators hesitate in applying these legal concepts. Therefore, considering that the United States Unified Commercial Code (UCC), is the leader in the wide use of this legal concept and its impact on breach of contract, The present article, based on an analytical study and relying on a critical view of this law in its approach to the nature of contractual goodwill and its role in breach of contracts, tries to provide practical solutions to protect contractual goodwill in Iran's courts, through Contractual goodwill has an "Excluder Concept" as an exclusive concept.

Key words: contractual good faith, nature of contractual good faith, contractual good faith in UCC, contractual good faith in Iranian legal system, legal responsibilities resulting from violation of contractual good faith.

این نظریه که اعمال حقوقی اشخاص بایستی مبتنی بر حسن نیت باشد، بیش از آنکه مطلوبی آرمانی و نهایی تلقی گردد، استاندارد اولیه و حداقلیست. با این حال، هنوز، یکی از مهمترین مسائل و معضلات اجتماعی، عدم رعایت حسن نیت در بسیاری از نهادهای حقوقی، از جمله نهاد قراردادهاست.^۱ در رابطه با چالش رعایت حسن نیت قراردادی، سه مسئله عمده وجود دارد. ۱- مفهوم حسن نیت قراردادی چیست؟ ۲- مواضع و جایگاههای حسن نیت حقوقی چیست؟ ۳- نظریه‌های حقوقی حاکم بر اصل حسن نیت قراردادی چه می‌باشد و از طریق چه شیوه‌هایی، میتوان به بهترین نحو ممکن، خسارات قراردادی برآمده از عدم رعایت حسن نیت را جبران نمود؟

در پاسخ به سوال اول، میتوان گفت که به علت پیچیدگی مفهوم حسن نیت، امکان ارائه یک تعریف عام برای این واژه وجود ندارد، بلکه بهتر آن است که با خارج نمودن مصادیق متضاد حسن نیت، فارغ از مفهوم انتزاعی آن، مصادیق عینی آن را جهت بکارگیری عملی در محاکم مشخص نمود.^۲ بنابراین شاید تعریف برخی فلاسفه و حقوقدانان و مقررات موجود در قانون یکپارچه تجاری آمریکا^۳ از حسن نیت، به صداقت در رفتار و معامله، با توجه به دلایلی که خواهد آمد، چندان دقیق و کارگشا نباشد.

در پاسخ به سوال دوم، بسیاری از حقوقدانان و مقررات موجود در قانون یکپارچه تجاری آمریکا، موضع و جایگاه حسن نیت را حقوق قراردادها، حقوق شبه قراردادها و مسئولیت‌های خارج قراردادی دانسته‌اند و نحوه جبران خسارت در هر یک از این سه جایگاه را متفاوت از یکدیگر دانسته‌اند که توضیح آن نیز در ادامه خواهد آمد.

در پاسخ به سوال سوم نیز، بسیاری از حقوقدانان، نظریه‌های حاکم بر سوء نیت قراردادی و جبران خسارات برآمده از آن را، مبانی موجود در حقوق قراردادها، همچون نقض ضمنی تعهد، قاعده استاپل و مبانی موجود در مسئولیتهای خارج قراردادی همچون دارا شدن بلاجهت، اتلاف و تسبیب دانسته‌اند که البته، به نظر، تمسک به مبانی موجود در مسئولیتهای خارج قراردادی، به نسبت مسئولیتهای قراردادی، امکان گسترده‌تری برای جبران خسارات برآمده از سوء نیت قراردادی را فراهم خواهد کرد^۴ که توضیح این مطلب نیز در ضمن مباحث آتی خواهد آمد.

لازم به ذکر است که با توجه به اهمیت و کارایی حسن نیت در بسیاری از موضوعات حقوقی، هر چند که در نظام حقوقی ایران، ضمن عدم وجود تعریف مشخصی از این مهم، مقررات ویژه‌ای نیز در این رابطه مشاهده نمیشود، لیکن با تدقیق

¹ - Richard Markovit , contract law, first edition, (foundation press, 2014) p.1

² - Ewan Mckendrick, contract law, fourth Edition, (New York: Palgrave, 2000) p.504

³ - United Commercial Code

⁴ - A. Forte, good faith in contract and property, (USA, hart publishing oxford and Portland, 1999) p. 1

در بعضی مقررات، امکان استنباط این مسئله مهم و مبنایی وجود دارد. موضوعی که به خوبی نشان دهنده اشراف قانونگذار ایرانی به اهمیت این مساله در تفسیر و اجرای قوانین دارد.^۵ برای مثال مطابق اصل چهل قانون اساسی، هیچ کس نمیتواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. آنچه از اصل مذکور برمی آید، مبین این مساله است که کلیه مقررات موجد حق برای اشخاص، بایستی مبتنی بر اجرای آنها بر مبنای حسن نیت باشد. لذا اگرچه مطابق ماده ۱۰۳۵ قانون مدنی بر هم زدن نامزدی، حق اشخاص تلقی گردیده است و موجب جبران خسارت توسط ایشان نخواهد بود، لیکن این حق را بایستی با توجه به اصل چهل قانون اساسی و سایر اصول حقوقی مسلم مورد تفسیر قرار داد و گفته شود، چنانچه بر هم زدن نامزدی از سوی یکی از طرفین، مبتنی بر سوءنیت وی باشد و منجر به خسارت طرف مقابل گردد، دادگاه بایستی ماده مشارالیه را به گونه ای تفسیر نماید تا کلیه خسارات واردآمده به زیان دیده جبران گردد. همین مهم را میتوان در ادبیات فقهی، در قضیه سمره ابن جندب نیز مشاهده نمود، چرا که وی در اعمال حق خود مبنی بر بازدید از درخت متعلق به خود که در ملک دیگری واقع شده بود، حسن نیت نداشته و نهایتاً رسول اکرم درخت وی را قلع نمودند^۶ و حتی مابازای درخت را نیز به وی نپرداختند. از این جهت، علیرغم فقدان مقرر خاص در این رابطه، به نظر تلقی نهاد حقوقی حسن نیت، به عنوان اصل و روح حاکم بر کلیه مقررات نظام حقوقی ایران، چندان گزاف و بیراهه نخواهد بود.

با توجه به آنچه آمد، ضرورت مقاله حاضر در بررسی مفهوم و ماهیت حسن نیت قراردادی، از این جهت است که متعاهدین در تمام مراحل انعقاد عقد، تفسیر و اجرای آن، ملتزم به رعایت حسن نیت از جانب یکدیگر میباشند. بنابراین، با توجه به توافق ضمنی طرفین تعهد در رعایت حسن نیت قراردادی، چنانچه در پی پاسداری از اصل آزادی قراردادی باشیم، ناگزیر از نظارت دقیق بر اجرای حسن نیت قراردادی در تمامی مراحل قراردادی خواهیم بود. لذا، با توجه به ماهیت وجودی تعهدات قراردادی که هر یک از متعاهدین دارای منافع متفاوت و بعضاً متضاد و متناقض با یکدیگر میباشند، ممکن است که یکی از ایشان برای به دست آوردن منفعت بیشتر، اقدام به انعقاد معاهده یا اجرای آن براساس سوءنیت نماید. مسئله ای که هر چند بعضاً ممکن است موجب نقض صریح تعهد نباشد، لیکن باعث به هم خوردن تعادل قراردادی که رعایت آن نیز از اصول متقن حقوقی است، گردد که همین مسئله منجر به پادرمیانی مبنای حقوقی جهت ایجاد توازن مابین طرفین تعهد میگردد که خود نشانگر اهمیت رعایت حسن نیت در تامین سلامت حقوق قرارداهاست.

^۵ - نیازی، عباس، کمرخانی، ایام، اسدزاده بنایی، حسین (۱۳۹۴)، بررسی وجود اصل حسن نیت در حقوق ایران با نگاه تطبیقی، فصلنامه قضاوت، شماره ۸۱، ص ۴
^۶ - کلینی، محمد ابن یعقوب (۱۳۶۵)، الکافی، جلد ۵، چاپ ۴، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ص ۲۹۴

با توجه به مقدمه مذکور، مقاله حاضر بر مبنای روش گردآوری کتابخانه‌ای و با هدف تعیین ماهیت حسن نیت قراردادی و نقش عدم رعایت آن در نقض تعهدات عقدی، ابتدا به مساله تبیین ماهیت حسن نیت قراردادی، با تکیه بر نقد این مفهوم در قانون یکپارچه تجاری آمریکا خواهد پرداخت و پس از آن نیز به تبیین محدوده و گستره اجرای حسن نیت قراردادی پرداخته خواهد شد، تا در پایان، امکان طرح هر چه بهتر تئوریها و شیوه‌های حاکم بر جبران خسارات قراردادی ناشی از سوء نیت قراردادی فراهم گردد..

۲- مفهوم حسن نیت در قانون یکپارچه تجاری آمریکا و نقدی بر آن

قانون تجاری یکنواخت^۷ با هدف هماهنگی قوانین فروش و سایر معاملات تجاری در آمریکا، به سال ۱۹۵۲ در این کشور به تصویب رسید. در موارد متعددی از این قانون، رعایت حسن نیت قراردادی به عنوان یک اصل قطعی و لاینغیر پذیرفته و مورد اشاره قرار گرفته است.^۸ برای مثال در ماده دو از بخش سیزدهم همین قانون، صراحتاً به لزوم وجود حسن نیت قراردادی در تمامی تعهدات مربوط به خرید و فروش اشاره شده است. از جمله مواد قابل اشاره دیگر در لزوم رعایت حسن نیت قراردادی در نظام حقوقی آمریکا، ماده ۲۰۳-۱ قانون یکپارچه تجاری آمریکا است. در این ماده اینگونه مقرر شده است: "هر قرارداد یا وظیفه مذکور در این قانون، در اجرا و الزام به انجام تعهد، بایستی مبتنی بر حسن نیت باشد." برخی از شارحین قانون یکپارچه تجاری آمریکا، هر چند محدوده در برگیرندگی الفاظ بکار گرفته شده در این ماده را بسیار گسترده دانسته‌اند، لیکن همانطور که مشخص است، این ماده قانونی نسبت به سوءنیت ممکن در مذاکرات قراردادی و انعقاد عقد، مقرره‌ای تنظیم نکرده است و از این بابت دارای اشکال است.^۹ علاوه بر این، بند ۳ ماده ۲۰۵-۱ قانون مذکور نیز اینگونه مقرر داشته است: "روند معامله مابین طرفین قراردادی و استعمال هر نوع عمل تجاری از جانب متعاهدین، مبین یک معنای تجاری یا قراردادی است که بایستی از جانب همه طرفین، مورد احترام قرار گیرد." بنا به تقریر برخی از شارحین قانون یکپارچه تجاری آمریکا، این ماده به نوعی مقدمه و لازمه اجرای حسن نیت قراردادیست. از همین جهت برخی از شارحین قانونی، با تمسک به این ماده، قائل به وجود وظیفه همگانی در احترام و اجرای حسن نیت قراردادی شده‌اند.^{۱۰} در کنار مواد قانونی گفته شده، میتوان به مقررات ذیل ماده ۲ و ۱۳ این قانون که صراحتاً از لزوم اجرای حسن نیت و نیز مواد ۳۰۲-۱، بند ۱ ماده ۲۰۶-۲، بند ۳ ماده ۳۱۱-۲ و ماده ۳۰۹-۲ که به طور ضمنی از لزوم اجرای حسن نیت قراردادی سخن گفته‌اند، اشاره کرد. لذا در راستای اهتمام به رعایت حسن نیت قراردادی در آمریکا،

⁷- Uniform Commercial Code(UCC)

⁸ - Ewan Mckendrick, contract law, fourth Edition,(Newyork: Palgrave, 2000) p.494

⁹ - Summers, Robert S, Good faith in general contract law and the sales provisions of the uniform commercial code, Virginia law review, vol 54, 1968, p. 207

¹⁰ - Steven J. Burton, contract law, west academic, 1994, p. 1537

قانون یکپارچه تجاری، در ماده ۱۰۳-۱ دست قضاات را در استعمال اصول حقوقی فراقانونی جهت اجرا و رعایت هر چه بیشتر حسن نیت قراردادی، به طور گسترده باز گذارده است.^{۱۱}

با توجه به دستور ات این قانون مبنی بر لزوم رعایت حسن نیت قراردادی، مفهوم این عبارت در ماده ۲۰۱-۱ این قانون چنین آمده است: "صداقت واقعی در رفتار یا مبادلات مرتبط". با توجه به این تعریف، مشخص است که قانون یکپارچه تجاری، مفهوم حسن نیت قراردادی را چیزی فراتر از صداقت قراردادی ندانسته است. تعریفی که بسیاری از فلاسفه غربی و نیز حقوقدانان ایرانی قائل بدان هستند.^{۱۲} برای نقد و بررسی تعریف حسن نیت در این ماده، بهتر است ابتدائاً مختصری درباره روند تصویب این ماده در قانون یکپارچه تجاری توضیح داده شود.

در پیش نویس لایحه ۱۹۴۹، حسن نیت اینگونه تعریف شده بود: "حسن نیت به معنای صداقت واقعی در رفتار و مبادلات مربوطه است. حسن نیت مذکور در این قانون بایستی از جانب کلیه طرفهای قراردادی، براساس استانداردهای تجاری معقول در آن رشته کاری رعایت گردد.^{۱۳} با تدقیق در ماده قانونی لایحه پیش نویس ۱۹۴۹، میتوان حسن نیت قراردادی را به دو صورت تعریف نمود: ۱- حسن نیت قراردادی، همان صداقت واقعی در رفتار^{۱۴} است که ملاک تشخیص آن ضابطه شخصی میباشد. ۲- حسن نیت قراردادی، در واقع همان رعایت استانداردهای معقول تجاری^{۱۵} است که معیار تشخیص آن، ضابطه نوعی میباشد. از این رو پیشنهادکنندگان این لایحه، بیش از آنکه حسن نیت را یک مفه.م مانع بینند، مفهومی مثبت تلقی نموده- اند.

در سپتامبر ۱۹۵۰، کمیته اصلاح کننده لایحه پیشنویس، حسن نیت را به گونه ای دیگر تعریف کرد: "حسن نیت به معنای صداقت واقعی در رفتار یا مبادلات مربوطه و عدم وجود تقلب، فریب و یا پیشنهاد نابجا میباشد."^{۱۶} پرواضح است که تعریف حسن نیت قراردادی در اصلاحیه پیش نویس، از یک جنبه مثبت و یک جنبه منفی برخوردار است؛ یعنی: ۱- حسن نیت به معنای صداقت واقعی در رفتار یا مبادلات مربوطه است (جنبه مثبت) ۲- اعمالی که عاری از هر نوع تقلب، فریب یا پیشنهاد نابجا باشند (جنبه منفی). بنابراین در این پیشنهاد، معیار تشخیص حسن نیت، عاری بودن عمل قراردادی از هر نوع فریب،

¹¹ - Summers, Robert S, I Bid, 208

¹² - کاتوزیان، ناصر، عباس زاده، محمد هادی، حسن نیت در حقوق ایران، فصلنامه حقوق، ۱۳۹۲، ص ۱۶۸ / عباس کریمی، ابوالفضل سلیمیان (۱۴۰۰)، حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه، دوفصلنامه تمدن حقوقی، دوره ۴، شماره ۸، ص ۲۳۶

¹³ - It is evident that the Code draftsmen were not, in 1949, thinking of good faith as an "excluder." Rather, they viewed it as a positive concept, with a general, definable meaning of its own.

¹⁴ - honesty in fact

¹⁵ - commercial reasonable standards

¹⁶ - In September 1950, the Committee on the Proposed Commercial Code of the Section on Corporation, Banking and Business Law of the American Bar Association recommended that the general Code definition of good faith be limited either to commercially honesty in fact or at most this plus

تقلب، پیشنهاد نابجا و ... است که البته اشکال این پیشنهاد نیز عدم تعیین معیارهای تشخیص عمل فریبکارانه و متقلبانه میباشد. دلایل کمیته مربوطه در تغییر تعریف حسن نیت قراردادی بدین شرح بود: ۱- اگرچه تصمیم بعضی از محاکم نشانگر هم‌معنا بودن عبارت "صداقت واقعی" با "حسن نیت منطبق با استانداردهای تجاری" است، اما از منظر عموم مردم و وکلای دادگستری، واژه حسن نیت، مترادف با صرف صداقت است و استانداردهای تجاری نبایستی دخالتی در مفهوم حسن نیت داشته باشند. ۲- چنانچه حسن نیت را هم‌ردیف لزوم رعایت استانداردهای تجاری بدانیم، قطعاً میان وکلا، در تعیین یک ضابطه مشخص از رسم و عرف و عادت، جهت تشخیص حسن نیت، اختلاف خواهد شد. ۳- اشکال دیگر در حاکم نمودن استانداردهای معقول تجاری، محدود نمودن حسن نیت به استانداردهای حاکم در یک زمان مشخص است و این به معنای محدود نمودن این اصل حقوقی در یکسری قالبهای مشخص و غیرقابل انعطاف است. حال آنکه علم حقوق نیازمند انعطاف و توسعه تدریجی میباشد و چنین اقدامی عملاً مغایر با این هدف مهم است. با این حال، پیشنهاد اصلاحی مطرح شده از سوی کمیته مذکور در تعریف حسن نیت قراردادی نیز، با توجه به ابهامات و اشکالات موجود در آن، توسط انجمن وکلای دادگستری آمریکا پذیرفته نشد و تعریف نهایی حسن نیت قراردادی در قانون نهایی یکپارچه تجاری آمریکا، مصوب ۱۹۵۲، به شرح روبرو شد: "حسن نیت به معنای صداقت واقعی در رفتار یا مبادلات مربوطه میباشد".

به تبع این قانون، قضات بسیاری در نظام حقوقی آمریکا و کامن‌لا، در آراء صادره خود، معنای حسن نیت قراردادی را همان صداقت قراردادی دانسته‌اند، با این حال، به نظر، هم معنی دانستن حسن نیت قراردادی با صداقت در معامله، چندان دقیق و صحیح نمیباشد. چرا که در مواردی ممکن است خود متعهد نیز از عیوب موضوع تعهد ناآگاه بوده باشد و از این‌رو، قصد انجام معامله خلاف صداقت را نداشته است. در چنین مواردی، هر چند که متعهد در رفتار خود کاملاً صادق بوده است، لیکن با توجه به برآورده نمودن انتظارات قراردادی طرف مقابل، بایستی خسارات وارده به وی را جبران نماید. از این‌رو، به هیچ عنوان نمیتوان حسن نیت قراردادی را همان صداقت قراردادی دانست. از طرفی عدم رعایت صداقت قراردادی، غالباً رفتاری غیراخلاقی تلقی میگردد، حال آنکه از منظر علم حقوق، سوءنیت قراردادی همیشه یک رفتار غیراخلاقی محسوب نمیشود. برای مثال فردی که برای فراهم نمودن هزینه جراحی فرزندش، ملک خود را به نصف قیمت میفروشد و پیش از تحویل ملک به خریدار، متوجه فوت فرزندش میشود، چنانچه از تحویل ملک به خریدار امتناع ورزد و خواهان پرداخت قیمت واقعی ملک توسط خریدار شود، امتناع فروشنده از تحویل ملک، به هیچ عنوان از منظر اخلاقی، امری مذموم و ناپسند نمیباشد، حال آنکه چنین عملی در علم حقوق، با توجه به اینکه بر مبنای سوءنیت قراردادیست، موجب شناسایی نقض تعهد از جانب فروشنده و مسئولیت وی به جبران خسارات قراردادی متعهدله خواهد شد. البته پرواضح است که عدم وجود صداقت قراردادی، در مواردی میتواند

مصدافی جزئی از سوءنیت قراردادی و نه تمام آن محسوب گردد. لذا نمیتوان گفت که سوءنیت قراردادی همان عدم وجود صداقت در معاهده است. لذا، وقتی که فروشنده‌ای اقدام به بیان ریزجزئیات مبیع نمیکند، اگر فردا روز، نقضی در جزئیات مبیع کشف شود، نمیتوان گفت که فروشنده صادق نبوده است، حال آنکه در چنین مواردی، چنانچه توافق ضمنی متعاهدین بر تحقق محدوده خاصی از انتظارات قراردادی بوده باشد، یا قاعده عرفی موید این مساله باشد و یا اینکه تحقق این محدوده انتظارات قراردادی از جانب متعاهدین، به طور معقول قابل پیش‌بینی بوده باشد، فروشنده، بایستی به علت نقض تعهدات قراردادی، مسئول جبران خسارات وارده به متعهده قلمداد گردد. علت مسئولیت متعهد صادق در چنین حالتی را میتوان عدم رعایت حسن نیت قراردادی از جانب او دانست. در تایید این نتیجه، میتوان به استدلال یکی از قضات آمریکایی در این رابطه استناد نمود. وی چنین استدلال آورده است: "نهاد حسن نیت در علم حقوق، بایستی به عنوان استانداردی عینی و نه شخصی تلقی گردد، به این معنا که به محض برآورده نشدن انتظارات معقول قراردادی یکی از متعاهدین، از منظر عمومی، میتوان حکم به عدم رعایت حسن نیت قراردادی داد. از همین رو خریداری که با تمسک به عیوب جزئی مبیع که به هیچ وجه از نظر عمومی منطقی نیست و صرفاً به خاطر پیدا کردن محصول مشابه موضوع قرارداد به قیمتی کمتر، به دنبال بر هم زدن رابطه قراردادی میباشد، به هیچ عنوان در راستای اجرای استانداردهای مربوط به حسن نیت قراردادی اقدام نکرده است."¹⁷

لذا با توجه به مستندات ارائه شده، به نظر قانون یکپارچه تجاری آمریکا و بسیاری از قضات کامن لایی، فلاسفه و حقوقدانان غربی و ایرانی که حسن نیت قراردادی را همان صداقت در رفتار و معاهده دانسته‌اند، تنها به بخشی از حقیقت توجه کرده‌اند و از بخش اعظم آن غافل شده‌اند. از همین رو، شاید، به دست دادن یک معنای عام جامع از حسن نیت قراردادی، به علت ابهامات و پیچیدگی‌های موجود در آن چندان آسان نباشد، مضاف بر آنکه حتی با وجود تحقق این مهم از حیث انتزاعی، باز ممکن است محاکم از حیث عملی، نسبت به رعایت حسن نیت قراردادی دچار مشکل و ابهام شوند. از همین رو، به نظر، اگر مفهوم حسن نیت را با توجه به اوصافش، یک مفهوم استثناکننده یا خارج‌کننده¹⁸ تلقی نماییم، بهتر باشد. به این مضمون که حسن نیت را معیاری برای خارج نمودن و استثناء کردن مصادیق سوءنیت عقدی از طریق مقایسه رفتارهای قراردادی با یکدیگر تلقی نماییم. بنابراین، بهتر آن است که قضات محاکم دادگستری برای استخراج رفتارهای مبتنی بر سوءنیت، اقدام به مقایسه عینی عملکردهای قراردادی شخص که البته خود مبتنی بر معیارهای نوعیست و نه شخصی، به بررسی عملی نقض تعهد به خاطر نقض حسن نیت قراردادی پردازند. توضیح بیشتر این مساله در مبحث بعد خواهد آمد.

¹⁷ - Summer, Robert S (1968), Good Faith In General Contract Law And The Sales Provisions Of The Uniform Commercial Code, Virginia Law Review, Vol 54, No 2. P 213

¹⁸ - Excluder Concept

۳ - ماهیت حسن نیت قراردادی و واکاوی نقادانه آن در نظام حقوق ایران

یکی از مهمترین مسائل مرتبط با حسن نیت قراردادی، واکاوی ماهیت آن، به هنگام مورد استفاده قرار گرفتن توسط محاکم است. چالش مهم دیگر، واکاوی این چالش است که آیا حسن نیت قراردادی دارای یک مفهوم واحد است یا چندگانه؟ زمانی که محاکم دادگستری، به هنگام صدور حکم جبران خسارات قراردادی، از رعایت یا عدم رعایت حسن نیت قراردادی صحبت میکنند، شاید به طور دقیق نتوان منظور ایشان از حسن نیت یا سوءنیت قراردادی را مشخص کرد. حتی چندان بعید نیست که خود محاکم نیز در بیان مفهوم دقیق آن ناتوان باشند. چرا که فلاسفه و دانشمندان حقوق، مفهوم حسن نیت را بیش از آنکه دارای یک معنای واحد خاص و معین بدانند، دارای معانی متعددی همچون صداقت، انصاف، عدالت، شرافت و دانسته‌اند. موضوعی که تبیین معنای دقیق آن، همچنان مورد مناقشه بسیاری از فلاسفه، حقوقدانان و سایر دانشمندان میباشد.^{۱۹} با این حال، لازم توجه است که مناقشات و تعدد نظر دانشمندان درباره معنای حسن نیت، شاید هیچگاه قادر به گره‌گشایی از نحوه شناسایی نقض تعهدات قراردادی، به صورت عملی نباشد. در حالی که اگر حسن نیت را یک مفهوم مانع در ورود مصادیق متضاد تلقی نماییم و عملاً مصادیق سوءنیت را از آن خارج نماییم، به نظر مساعدت بزرگی به محاکم، جهت تعیین نقض تعهدات عقدی، به علت سوء نیت قراردادی کرده‌ایم. برای مثال، فرض کنید آقای الف در مزایده خرید کالایی پیروز میشود و در نتیجه آن، اقدام به خرید کالای مدنظر خود مینماید. در همین راستا آقای ب هم که در مزایده شرکت داشته و اقدام به پیشنهاد قیمت کرده است، نسبت به بطلان معامله مبتنی بر مزایده آقای الف با فروشنده کالا، به دلیل در اختیار قرار گرفتن اطلاعات مزایده برای او، اقدام به طرح دعوا در محکمه مینماید و قاضی در حکم خود چنین استدلال میکند: "چون آقای الف از عنصر حسن نیت در مزایده برخوردار نبوده است و از این جهت که مبنای صحت انعقاد قرارداد، اعتبار مزایده بوده است، لذا با توجه به تقلب در مزایده و بطلان آن، بیع منعقد نیز باطل میباشد". در اینجا سوال پیش می‌آید که آیا محکمه که سبب توجیهی بطلان معامله را عدم رعایت حسن نیت قراردادی تلقی کرده است، خود قادر به ارائه تعریفی جامع و مانع از این نهاد حقوقی میباشد یا خیر؟ هر چند که تبیین حدود و ثغور حسن نیت از سوی محکمه کاری بس دشوار است، لیکن پاسخ به این سوال، چندان هم مهم نیست. آنچه در اینجا مهم است، این مسئله میباشد که با تمسک به این حکم قضایی، فارغ از مفهوم انتزاعی حسن نیت، میتوان مسئله تبانی قراردادی علیه منافع اشخاص ثالث را، از مصداق بارز سوءنیت دانست و آن را از محدوده حسن نیت قراردادی خارج نمود. مسئله‌ای که قانونگذار ایران، به شدت از آن غافل است. چرا که در ماده ۲۱۸

^{۱۹} - دیلمی، احمد (۱۳۹۷)، ماهیت و مبنای قاعده حسن نیت و راههای اثبات آن، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال ۵، شماره ۳، ص ۹۵

اصلاحی قانون مدنی، معاملات به قصد فرار از دین، تنها در حالی که صورتی باشند، باطل تلقی شده‌اند.^{۲۰} حال آنکه صورتی بودن قرارداد، مربوط به قصد طرفین قراردادی و معامله به قصد فرار از دین، مربوط به نیت و انگیزه طرفین قراردادی است و متأسفانه، قانونگذار ایرانی، هیچ‌گونه اهمیتی به لزوم وجود حسن نیت قراردادی در این باره نشان نداده است که البته این عدم اهتمام را شاید بتوان ناشی از دو علت دانست. ۱- اعتقاد قانونگذار به تعلق انگیزه‌های قراردادی به مسائل اخلاقی و نه حقوقی، به گونه‌ای که علم حقوق، اصولاً توجهی به انگیزه افراد ندارد. ۲- وجود ابهامات متعدد در مفهوم حسن نیت قراردادی و به تبع آن، عدم شناسایی به عنوان سبب مستقل نقض تعهد و جبران خسارت از سوی قانونگذار. هر کدام از این دو دلیل که شاید موجب اتخاذ چنین رویکردی از سوی قانونگذار ایرانی شده است، به نظر، بایستی کنار گذاشته شود. چرا که اولاً در ماده ۱۹۰ قانون مدنی، وجود جهات نامشروع در عقد، چه متبانیاً و چه صراحتاً، موجب بطلان عقد می‌باشد و این چیزی جز پاسداری از حسن نیت قراردادی نیست. پس هر چند که غالباً، علم حقوق، کاری به انگیزه افراد ندارد، اما این مساله به هیچ عنوان بایستی شامل پاسداری از حسن نیت قراردادی گردد. پس با توجه به ماده ۱۹۰ قانون مدنی، ماده ۲۸۰ بایستی مورد اصلاح و بازبینی قرار گیرد و قانونگذار، قرارداد به قصد فرار از دین را غیرنافذ یا باطل اعلام نماید. چرا که در چنین عقود، به هیچ عنوان، استانداردهای مربوط به حسن نیت قراردادی رعایت نشده است. اما در رابطه با دلیل دوم؛ وجود ابهام در مفاهیم حقوقی، نباید باعث کنار گذاشته شدن آنها شود. چرا که به قول پروفسور آستین، استاد دانشگاه آکسفورد، "برخی از مفاهیم، علیرغم عمر چند هزارساله بشر، همچنان مبهم و رازآلود هستند. برای مثال واژه "واقعی" (real)، مفهومی است که به هنگام استعمال، در ذهن هر کسی ممکن است تصویر خاصی را نمایش دهد. مثلاً وقتی گفته میشود اردک واقعی (real duck)، در ذهن یک روستایی اردک مزرعه‌اش حاضر میشود، حال آنکه یک نقاش، نقاشی اردک را و یک عکاس، عکس آن را و یک کودک، اسباب بازی آن را تصور میکند. از منظر پروفسور آستین که البته نظر درستی نیز هست، ابهام در حدود و ثغور مفاهیم، بایستی باعث کنار گذاشتن آنها در عرصه‌های عملی شود. چرا که ابهام، خصیصه ذاتی برخی مفاهیم است و بهتر است که به جای اختلاف در معنای آنها، به دنبال خارج کردن مصادیق متضاد از طریق تعیین مصادیق منطبق با آنها باشیم، تا فارغ از تشکیک در حدود و ثغور اعتباری، بهترین شرایط را برای استفاده عملی آنها فراهم آوریم."^{۲۱} بنابراین، در صورتی که قانونگذار، معاملات به قصد فرار

^{۲۰} - ماده ۲۱۸ قانون مدنی: "هر گاه معلوم شود که معامله با قصد فرار از دین به طور صورتی انجام شده آن معامله باطل است."

^{۲۱} - Professor J. L. Austin: "That is, a definite sense attaches to the assertion that something is real, a real such-and-such, only in the light of a specific way in which it might be, or might have been, not real. "A real duck" differs from the simple "a duck" only in that it is used to exclude various ways of being not a real duck-but a dummy, atoy, a picture, adecoy, &c.; and moreover I don't know just how to take the assertion that it's a real duck unless I know just what, on that particular occasion, the speaker has it in mind to exclude. This, of course, is why the attempt to find a characteristic common to all things that are or could be called "real" is doomed to

از دین را باطل اعلام کند، پس، یعنی سایر معاملات، به غیر این قصد صحیح هستند، لذا فارغ از مفهوم حسن نیت و ابهامات موجود در آن، با تعیین مصادیق سوءنیت قراردادی، همانند معامله به قصد فرار از دین، مصادیق حسن نیت قراردادی مانند معامله به قصد پرداخت دین مشخص میشود. چنین رویه‌ای نیز، از گذشته‌های بسیار دور، در برخی کتب فقهی معتبر قابل مشاهده است. به این صورت که وقتی فقیهی در ارائه مفهوم جامع و کامل یک عبارت دچار مشکل میشد، با خارج کردن اضداد آن عبارت و مشخص نمودن مصادیق منطبق با آن، راه را برای مخاطبین خود جهت بکارگیری عملی آن هموار می‌ساخت.

در راستای تعیین مصادیق منطبق و غیرمنطبق با حسن نیت قراردادی، میتوان از برخی آراء صادره محاکم کامن لایی که به خوبی موید این مساله هستند، نیز کمک گرفت. اولین نمونه میتواند مقایسه رفتار دو فروشنده با یکدیگر باشد. فروشنده‌ای که عیوب کالا را مخفی میکند و فروشنده‌ای که تمامی حقایق مرتبط با مبیع را بیان میکند. قطعاً، با چنین مقایسه‌ای، اختلاف رفتار هر یک از دو متعاهدین، در رعایت حسن نیت قراردادی مشخص خواهد شد. چرا که رفتار فروشنده اول، مصداق بارز سوءنیت قراردادی و رفتار فروشنده دوم مصداق بارز حسن نیت قراردادی است.

در فقه امامیه نیز، خیارتدلیس و خیارعیب، از بارزترین نهادهای حقوقی مبتنی بر سوءنیت قراردادی هستند. چراکه در مواردی، مبنا و منبع سوءنیت قراردادی میتواند تدلیس و یا یک قاعده عرفی باشد و در مواردی دیگر نیز، خود سوءنیت، میتواند سببی مستقل برای نقض تعهد و جبران خسارات قراردادی باشد. از همین رو، سوءنیت موجود در قراردادهای تدلیسی، مبتنی بر رفتار فریبکارانه فروشنده است که در چنین حالتی، مبنای تشخیص سوءنیت، وجود تدلیس و فریب است. اما در خیار عیب که ممکن است خود فروشنده نیز از عیوب موجود در مبیع آگاهی نداشته باشد، سبب نقض تعهد را بایستی خود سوء نیت قراردادی دانست.^{۲۲} البته نه سوءنیتی که عرف، از آن برداشت تقصیر در اجرای تعهد میکند، بلکه همانطور که گفته شد، با توجه به وجود ابهام در مفهوم حسن نیت، باید از طریق مقایسه رفتار قراردادی افراد با یکدیگر، به تعیین مصادیق نسبی حسن نیت قراردادی از سوءنیت پرداخته شود. لذا، فروشنده ناآگاهی که کالای صحیح منطبق با تعهدات قراردادیش تحویل میدهد و فروشنده ناآگاه دیگری که کالای معیوب غیرمنطبق با تعهدات قراردادیش، تحویل خریدار میدهد، قطعاً، در برآورده نمودن انتظارات قراردادی متعهدله، از یکدیگر متفاوت هستند. لذا، در مورد اول، طبیعتاً برآورده شدن انتظارات معقول قراردادی، منجر به رعایت حسن نیت قراردادی و در مورد دوم، به علت عدم برآورده نشدن انتظارات معقول عقدی، با سوءنیت قراردادی مواجه هستیم. البته، لازم

failure; the function of "real" is not to contribute positively to the characterization of anything, but to exclude possible ways of being not real-and these ways are both numerous for particular kinds of things, and liable to be quite different for things of different kinds. It is this identity of general function combined with immense diversity in specific applications which gives to the word "real" the, at first sight, baffling feature of having neither one single "meaning", nor yet ambiguity, a number of different meanings.

^{۲۲} - نقیبی، سید ابوالقاسم، تقی زاده، ابراهیم، باقری، عباس (۱۳۹۳)، جایگاه حسن نیت در فقه امامیه، پژوهش نامه حقوق اسلامی، سال ۱۵، شماره ۱، ص ۴۳

به تذکر است که سوءنیت موجود در حقوق قراردادهای، برخلاف سوءنیت موجود در حقوق کیفری که غالباً فعال و عامدانه است، گاه فعال و گاه منفعل است.^{۳۳} بنابراین، اگر در فقه امامیه، خریدار حیوان میتواند ظرف سه روز معامله را به هم بزند، امکان فسخ معامله، ربطی به آگاهی یا عدم آگاهی فروشنده از وجود عیب در حیوان ندارد و در هر حال چنانچه حیوان معیوب باشد، خریدار میتواند معامله را فسخ کند. لذا، حتی در مواردی که فروشنده، خودش از عیوب موجود در حیوان آگاه نبوده است، خطای قراردادی اتفاق افتاده است. چرا که به طور مصداقی، در حقوق قراردادها با دو نوع تحویل روبرو هستیم. ۱- فروشنده ناآگاهی که کالای سالم تحویل میدهد. ۲- فروشنده ناآگاهی که کالای معیوب تحویل میدهد. در هر دو حالت، فروشنده منفعل است و اصلاً از عیب کالا آگاهی ندارد. بنابراین، مطابق اصل آزادی قراردادی، هر دو معامله بایستی صحیح تلقی گردند. چرا که خریدار، کالا را دیده و خریده است و لذا عیوب آن بایستی متوجه خود او باشد. حال این سوال به وجود می‌آید که چرا رابطه حقوقی چنین قراردادهایی در فقه امامیه متزلزل میباشد. در پاسخ به این سوال، بایستی گفت که توافق ضمنی متعاهدین، هنگام انعقاد عقد، به این صورت بوده که خریدار کالای صحیح قراردادی و نه معیوب تحویل بگیرد، چه فروشنده از عیوب آن آگاه باشد یا نباشد و حال که این انتظار معقول برآورده نشده است و با توجه به وضعیت کنونی خریدار که به ناحق در حالت زیانبار قراردادی قرار گرفته است، بایستی قائل به وجود نوعی سوءنیت عینی منفعل شد و همین میزان را برای نقض تعهد و لزوم جبران خسارات زیاننده، از طریق فسخ یا سایر راهکارهای حقوقی کافی دانست. در نمونه‌ای دیگر، فرض کنید که پیمانکاری، تعهدش را با تمام جزئیات قراردادی انجام میدهد. حال آنکه پیمانکار دیگر هر چند تعهدات خود را انجام داده، اما جزئیات آن را آنگونه که طبق قرارداد میبایست، اجرا نکرده است. حالت اول، مبین حسن نیت قراردادی و حالت دوم، مبین سوء نیت قراردادی است و به تنهایی میتواند سبب نقض تعهد و جبران خسارات قراردادی زیاننده باشد. یا در حالتی دیگر که یک فروشنده سعی میکند با توجه به قدرت انحصاری که دارد، قیمت معامله را بالا ببرد، در حالی که در معامله دیگر، فروشنده منحصر چنین کاری نمیکند. در چنین حالتی، هر چند که شرایط صحت قراردادی هر دو معامله محیاست، لیکن با مقایسه این دو رفتار قراردادی با یکدیگر و شناسایی سوءنیت، به عنوان سبب مستقل نقض تعهد و جبران خسارت، میتوان قائل به استفاده از شیوه جبران خسارت بازسازی معامله در قرارداد اول شد. یا در حالتی دیگر که شخصی با اجیر نمودن دلال، اقدام به خرید ملک می‌کند و در اثر عدم همکاری دلال با او، وی دچار ضرر میشود، در مقایسه چنین دلالتی با یک دلال متعهد، هر چند قرارداد مابین دلال اول و آمر از حیث

^{۳۳} - باقری، احمد، داورزنی، حسین، شجاعی، محمدرضا (۱۳۹۹)، نسبت سنجی حسن نیت در فقه امامیه و عرفان اسلامی، فصلنامه علمی عرفان اسلامی، سال ۱۶، شماره ۶۲ ص ۶۳

ظاهر حقوقی مشکلی ندارد، لیکن مبنا قرار دادن سوءنیت، به عنوان سبب مستقل نقض تعهد، میتواند موجب مسئولیت دلال برای جبران خسارات وارده به آمر باشد.

۳- گستره و محدوده حسن نیت قراردادی

در رابطه با گستره حسن نیت قراردادی، به نظر، بایستی قائل به لزوم وجود این مهم، از زمان مذاکرات پیش قراردادی تا وقت اجرای صحیح تعهد که منجر به برائت ذمه متعهد میگردد، شد. پذیرفتن این مسئله، بدین خاطر است که اصل حسن نیت، یک نظریه و دکترین چندسویه و همه جانبه^{۲۴} است که با توجه به ذات وجودی آن، بایستی قائل به عمومیت آن در تمام مراحل قراردادی شد. لذا، ویژگی چندسویه و همه جانبگی اصل حسن نیت در قرارداد، فی نفسه، میتواند معیاری تعیین کننده برای تعیین اجرای صحیح تعهد یا نقض آن باشد. در رابطه با مصادیق سوءنیت قراردادی در مراحل مختلف عقد، میتوان به این موارد اشاره کرد: پیش مذاکره بدون قصد انجام معامله، انعقاد معامله بدون توجه به امکان عملی اجرای تعهد، عدم بیان عیوب موضوع تعهد، سوءاستفاده از قدرت در مذاکرات قراردادی و انعقاد عقد، عدم اجرای روح قرارداد، سهل انگاری در اجرای تعهد، اجرای کلیات تعهد و رها نمودن جزئیات آن، اخلال در اجرای تعهد از سوی متعهدله، استفاده از واژگان چند پهلو در متن قراردادی که منجر به تفسیر ناعادلانه تعهد میگردد، سوءاستفاده از ضعف طرف مقابل در تنظیم نحوه مذاکرات قراردادی، سوءاستفاده از حق تضمین اجرای تعهد در گرفتن تضمین های گسترده و ناعادلانه، بهانه جویی های غیرمنصفانه در رد نمودن اجرای تعهد از سوی طرف مقابل، عدم اقدام زیان دیده در به حداقل رساندن زیانهای وارده به خود و که از زمان مذاکرات قراردادی شروع میشوند و تا اجرای تعهد ادامه پیدا میکنند که همگی از نمونه های نقض تعهد بنا نهاده شده بر اساس دکترین حسن نیت قراردادی میباشند. در ادامه، با توجه به مفهوم استثناء کنندگی حسن نیت، به بررسی سوءنیت قراردادی در هر یک از مراحل مذاکرات پیش قراردادی و انعقاد عقد، اجرای تعهد و مابعد آن پرداخته خواهد شد.

در نظام حقوقی ایران نیز میتوان به موارد متعددی اشاره نمود که در آنها عدم رعایت حسن نیت قراردادی توسط یکی از طرفین، موجب نقض تعهد تلقی گردیده و امکان جبران خسارت برای طرف زیان دیده فراهم شده است. برای مثال مطابق ماده ۴۳۹ قانون مدنی، شخصی که به سبب تدلیس طرف معامله، متضرر شده است، میتواند معامله را فسخ نموده و خسارات خود را جبران نماید. همچنین مطابق ماده ۲۷۹ قانون مدنی، اجرای تعهد کلی فی الذمه به صورت معیوب، به گونه ای که متعهد، موضوعی عرفا معیوب را به متعهدله تحویل دهد، موجب برائت ذمه وی نبوده و متعهدله میتواند او را ملزم به اجرای صحیح تعهد نماید. پر واضح است که در هر دو نمونه آمده، متعهد حسن نیت لازم برای معامله و اجرای آن را نداشته است و از این جهت،

²⁴ . highly versatile doctrine

قانونگذار، وی را ملزم به جبران خسارات وارده به زیان‌دیده دانسته است. از دیگر موارد قابل اشاره در نظام حقوقی ایران میتوان به لزوم وجود حسن نیت دارنده با واسطه سند تجاری نسبت به مطالبه وجه سند از ایادی ماقبل خود اشاره نمود. بگونه ای که دارنده سند تجاری مطلع از ایرادات موجود در رابطه قراردادی ایادی ماقبل، نمیتواند نسبت به مطالبه وجه سند از متعهد اقدام نماید.

۳-۱- سوء نیت در مذاکرات پیش قراردادی و انعقاد عقد

سوء نیت در مذاکرات پیش قراردادی و انعقاد عقد، اشکال گوناگونی دارد که از جمله آنها میتوان به موارد روبرو اشاره کرد: ۱- مذاکره بدون قصد جدی انعقاد عقد ۲- سوء استفاده از قدرت چانه زنی در به هم زدن مذاکرات ص ۲۷-۳- وارد شدن به قرارداد، بدون قصد جدی اجرای آن ۴- ورود به قرارداد، بدون توجه به وجود قدرت اجرای تعهد ۵- عدم بیان عیوب موثر موضوع تعهد، جهت تسهیل فروش آن ۶- سوء استفاده از قدرت چانه زنی برای به دست آوردن امتیازات قراردادی و مسائلی از این قبیل و غیره. همانطور که گفته شد ماده ۲۰۳-۱ قانون یکپارچه تجاری آمریکا، تنها به لزوم وجود حسن نیت، برای اجرای قرارداد یا الزام به انجام تعهد اشاره کرده است و نسبت به لزوم وجود حسن نیت در رابطه با مذاکرات پیش قراردادی و انعقاد عقد سخنی نگفته است.^{۲۵} از همین رو، برای تبیین هرچه بهتر سوء نیت قراردادی در این موارد، بایستی به مواد ۱۰۳-۱ و ۲ این قانون که اجازه تمسک به اصول حقوقی مکمل و قواعد عمومی قراردادها را داده است، مراجعه نمود. یکی از اصول حقوقی مکمل در این رابطه، رجوع به آراء صادره توسط محاکم قضایی است. از جمله این آراء میتوان به قضیه *heyer products co V united states* در سال ۱۹۵۶ اشاره کرد. در این قضیه، دادگاه حکم به جبران هزینه‌های خواهان در رابطه با تدارک قیمت پیشنهادی در یک مزایده علیه دولت آمریکا داد. علت صدور چنین حکمی از سوی محکمه، عدم رعایت حسن نیت، در ارائه پیشنهادی قراردادی بود، به نحوی که هدف از مزایده، برنده شدن یک شخص خاص بود. یا در قضیه *Hoffman V Red owl store Inc*، دادگاه عالی ویسکانسن، اجازه جبران خسارات وارده به زیان‌دیده را علیه کسی که در میانه مذاکرات پیش قراردادی، پس از اینکه طرف مقابل را امیدوار به انعقاد عقد نمود و سپس با شخص دیگری قرارداد بست، صادر کرد.^{۲۶} با توجه به این آراء صادره و با تمسک به ماده ۲ قانون یکپارچه تجاری، میتوان محدوده حسن نیت قراردادی را به زمان مذاکرات پیش قراردادی و انعقاد عقد گسترش داد.

²⁵ - Every contract or duty within this Act imposes an obligation of good faith in its performance or enforcement

²⁶ - A. Forte, good faith in contract and property, (USA, hart publishing oxford and Portland, 1999) p.61

در نظام حقوقی ایران، اگر چه نسبت به مسئولیت اشخاص در ارتباط با سوءنیت پیش قراردادی، مقرر و ویژه ای نیامده است، لیکن با توجه به بنیانهای فقهی و حقوقی موجود در ایران، میتوان بنای مسئولیت اشخاص در این رابطه را ترسیم نمود. لذا با توجه به ماده یک قانون مسئولیت مدنی و قاعده فقهی لاضرر و لاضرار فی الاسلام، میتوان هر شخصی را در قبال اعمال زیانبارش مسئول تلقی نمود. البته بدیهیست که مسئولیت شخص دارای سوءنیت در مذاکرات پیش قراردادی، منوط به وجود یکسری ملزومات است. از جمله این ملزومات میتوان به موارد پیشرو اشاره نمود: ۱- لزوم اعتقاد معقول زیاننده به تحقق قرارداد احتمالی آینده، بر اساس رفتار متعارف طرف مقابل و اتکای وی به آن ۲- لزوم احراز رابطه سببیت میان رفتار انجام گرفته با خسارت وارده ناشی از سوءنیت شخص در مذاکرات پیش قراردادی ۳- لزوم احراز ورود خسارت به شخص زیاننده. لذا در نظام حقوقی ایران میتوان با تحقق سه پیش فرض گفته شده، شخصی را که در مذاکرات پیش قراردادی، با خروج از حسن نیت، موجبات ضرر و زیان دیگری را فراهم نموده است، مسئول جبران خسارت تلقی نمود.^{۲۷}

2-3- سوءنیت در اجرای قرارداد

در مواردی ممکن است، هر چند که طرفین قراردادی، تعهدشان را اجرا کرده‌اند، لیکن در رعایت حسن نیت قراردادی کوتاهی کرده و تعهدشان را آنگونه که میبایستی مطابق قرارداد انجام میشد، اجرا نکرده‌اند. همانطور که گفته شد، ماده ۲۰۳-۱ قانون یکپارچه تجاری، صراحتاً به لزوم وجود حسن نیت در اجرای قرارداد اشاره کرده است، که از بارزترین مصادیق سوءنیت در اجرای تعهد، میتوان به این موارد اشاره کرد. ۱- عدم پایبندی به اجرای روح تعهد ۲- کوتاهی در کوشش لازم، جهت اجرای تعهد و کندی در به ثمر رساندن آن ۳- اجرای کلیات تعهد بدون توجه به جزئیات آن ۴- سوء استفاده از قدرت در تعیین شرایط اجرا ۵- سوء استفاده از قدرت در جلب رضایت زیاننده نسبت به عیوب موجود در تعهد انجام شده ۶- عدم همکاری با طرف مقابل در اجرای صحیح تعهد.

در همین مقام، بد نیست که برخی از مهمترین مصادیق سوءنیت در اجرای تعهد که خالی از ابهام هم نیستند، مختصراً تبیین و تشریح گردد. از مهمترین مصادیق سوءنیت در اجرای تعهد که مفهوم آن نیز، همیشه در حاله‌ای از ابهام است، عدم پایبندی متعهدین به اجرای روح تعهد است، که قطعاً در تناقض آشکار با اصل حسن نیت قراردادیست. منظور از روح تعهد، مقتضیات تعهد است که پایبندی به آنها، تأثیر مستقیمی در اجرای احسن و کامل تعهد دارد. برای مثال، فردی که میوه‌های باغ خود را به هنگام ظهور آنها بر درخت پیش فروش کرده است، چنانچه در رسیدگی به آنها، اقدامات کافی را انجام ندهد و میوه‌ها از کیفیت لازم بهره‌مند نشوند، در چنین حالتی، گرچه تعهد به ظاهر انجام شده است، لیکن با توجه به عدم پایبندی متعهد به

^{۲۷}- خزایی، سیدعلی (۱۳۹۵)، مسئولیت پیش قراردادی، شرایط تحقق و زیانهای قابل جبران، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال ۱۷، شماره ۱، ص ۱۸

اجرای روح تعهد که در تناقض آشکار با اصل حسن نیت قراردادیست، وی ملزم به جبران خسارات وارده به متعهدله خواهد بود. یا در مثال دیگری، فرض کنید شخصی اقدام به تولید محصولی مبتکرانه میکند و سپس حق امتیاز آن را به دیگری می‌فروشد. شخص خریدار، اقدام به هزینه‌های کلان برای تولید انبوه آن محصول میکند. اگر در چنین حالتی، فروشنده، خود اقدام به تولید انبوه آن محصول ذیل یک علامت تجاری دیگر نماید، میتوان گفت که اقدام وی بر خلاف روح اجرای تعهد بوده است و بایستی خسارات وارده به خریدار را جبران نماید. در مواردی دیگر نیز ممکن است متعهد تلاش لازم برای اجرای احسن و کامل تعهد را کنار بگذارد و از این بابت سوءنیت وی ثابت شود. برای مثال شخصی که ده تن شکر به فرد تاجری می‌فروشد و در قبال وی تعهد میکند که محموله او را در یک بازه زمانی بیست روزه تحویلش دهد. چنانچه، به یکباره، قیمت شکر سه برابر شود و فروشنده به علت این رشد قیمت، علیرغم درخواست خریدار، محموله را در زمان گرانی شکر، به وی تحویل ندهد و بگوید طبق قرارداد هنوز چند روز دیگر فرصت تحویل دارد و از قضا قیمت شکر افت کند و به قیمت اولیه بازگردد و متعهد، شکرها را در این زمان تحویل وی بدهد، بدیهیست که این اقدام متعهد برخلاف اصل حسن نیت قراردادی بوده و بایستی خسارات متعهد له را جبران نماید. سوءنیت در اجرا، محدود به موارد گفته‌شده، نیست، بلکه در مواردی ممکن است متعهد تنها اقدام به اجرای کلیات تعهد، بدون توجه به اجرای جزئیات آن نماید. از همین رو، در دادگاههای آمریکا و سایر نظامهای حقوقی کامن لا، وقتی که پیمانکاری تعهد خود را به طور کامل و دقیق انجام نمی‌دهد، از وی خواسته میشود که دلایل خود، مبنی بر عدم اجرای دقیق تعهد را ارائه نماید و چنانچه دلایل کافی نباشد، وی به علت عدم رعایت حسن نیت قراردادی، ملزم به جبران خسارات وارده به زیان‌دیده براساس قاعده^{۲۸} میگردد، به این صورت که متعهد ملزم به جبران ارزش معقول منافع از دست‌رفته متعهدله خواهد شد.

از دیگر مصادیق سوءنیت در اجرای تعهد، سوءاستفاده از قدرت در تعیین شروط قراردادی است. در چنین حالتی ممکن است یکی از طرفین قراردادی یا شخص ثالث تعیین شده از جانب او، دارای حق تعیین شرایط قراردادی شود که البته اگر شرایط تعیین شده از جانب او، مبتنی بر حسن نیت قراردادی نباشد، میتواند از موجبات نقض تعهد و جبران خسارت باشد. برای مثال، اگر در قرارداد فروش صدفن آهن در ایران، حق تعیین محل تحویل به خریدار داده شود، اگر خریدار که کارخانه‌اش در ایران و دفتر اداری شرکتش در آمریکا است، محل تحویل آهن‌ها را آمریکا تعیین کند، میتوان گفت، با توجه به محل انعقاد عقد، یعنی ایران و با توجه به تحریم‌های آمریکا علیه ایران و نیز قرار داشتن کارخانه در ایران، وی از حسن نیت کافی در تعیین محل تحویل برخوردار نبوده و از این طریق به دنبال در رفتن از زیر بار تعهدات قراردادی می‌باشد که بایستی جلوی این سوءنیت وی گرفته شود. در مواردی دیگر ممکن است افراد در تایید مطابقت تعهد انجام شده با مفاد قراردادی دچار سوءنیت باشند. برای

مثال، در قراردادی ممکن است چنین ذکر شده باشد که پرداخت ثمن، تنها پس از تایید حسن انجام تعهد از سوی متعهدله امکانپذیر خواهد شد، حال آنکه متعهدله، از این شرط، به نفع خود و برای در رفتن از زیر بار تعهداتش سوءاستفاده کند. از این رو، بسیاری از محاکم آمریکایی و سایر نظامهای حقوقی کامن لا، صراحتاً متذکر این مطلب شده‌اند که متعهد له، در چنین شرایطی میتواند با بهانه‌های واهی، از پذیرش و تایید تعهد انجام‌شده سر باز زند و بایستی جلوی سوءنیت وی گرفته شود. بنابراین، خریدار یک سیستم گرم‌کننده، هنگامی که از پذیرش آن امتناع می‌ورزد، باید علت منطقی رد تعهد انجام‌شده از سوی متعهد را بگوید و چنانچه دلایل وی منطقی و قابل قبول نباشد، میتوان این اقدام وی را نشانگر سوءنیت قراردادی او دانست. در مواردی دیگر، سوءنیت شخص میتواند حاکی از عدم همکاری او با متعهد باشد، به نحوی که عدم همکاری موثر وی، مانع به ثمر رسیدن اقدامات متعهد در اجرای تعهدش میشود. برای مثال شخصی که برای فروش محصولش اقدام به اجیر نمودن دلال میکند و تعلق اجرت به او را منوط به قرارداد فروش محصول میکند، چنانچه دلال را پس از یافتن مشتری عزل نماید، نمیتواند به استناد عدم انعقاد قرارداد فروش محصول از جانب دلال، از پرداخت اجرت به او امتناع ورزد. چرا که اقدام متعده در عزل وی، در چنین شرایطی، مبتنی بر سوءنیت قراردادی وی بوده و بایستی خسارات دلال را جبران نماید، مگر اینکه بتواند عزل وی را با دلایل منطقی توجیه نماید. در همین رابطه میتوان به قضیه "kebm corp V united states" اشاره کرد. در این پرونده، خواهان در برابر دولت آمریکا متعهد شده بود که در یک مدت معین اقدام به تولید مقداری بمب نماید و دولت آمریکا نیز متعهد شده بود که مواد اولیه مورد نیاز تولید بمب را در اختیار وی قرار دهد که البته دولت آمریکا نسبت به تهیه مواد اولیه در موعد تعیین شده کوتاهی نمود و موجب اقدام قضایی شرکت kemb علیه خود شد که در نهایت، دادگاه، نه تنها دولت آمریکا را محکوم به جبران خسارات وارده به خواهان کرد، بلکه آن را ملزم به انجام تعهداتش در تهیه مقدمات ساخت بمب نیز نمود. لذا، مطابق قواعد عمومی حقوق قراردادهای، در مواردی که اجرای تعهد، منوط به همکاری طرف مقابل است و وی از این همکاری سر باز میزند، با توجه به سوءنیت وی در اجرای تعهداتش، میتوان قائل به لزوم جبران خسارات قراردادی زیان‌دیده شد. از همین رو، ماده ۳۱۱-۲ قانون یکپارچه تجاری اینگونه مقرر داشته است: "در جایی که اجرای تعهد منوط به همکاری طرف مقابل است و وی از همکاری صادقانه با متعهد امتناع می‌ورزد، طرف زیان‌دیده، نه تنها میتواند خسارات خود را از این بابت جبران نماید، بلکه اولاً از جبران خسارات مربوط به تاخیر در انجام تعهد معاف است و ثانیاً میتواند تعهد خود را به هر نحو مقتضی و معقولی که خود تشخیص میدهد، به صورت کامل یا جزئی انجام دهد و ذمه خود را بری سازد."

در نظام حقوقی ایران، مطابق ماده ۲۶۴ قانون مدنی، یکی از اسباب سقوط تعهد وفای به عهد است. البته بدیهیست که وفای به عهد در صورتی به درستی واقع شده و منجر به برائت ذمه متعهد میگردد که کلیه انتظارات معقول قراردادی متعهدله

به درستی برآورده شود، در غیر اینصورت اجرای تعهد معیوب، موجب برائت ذمه متعهد نخواهد شد. از همین رو ماده ۲۷۹ قانون مدنی اجرای تعهد به صورت معیوب در کلی فی الذمه را مردود دانسته است. به اینصورت که چنانچه متعهد در وفای به عهد خود، اقدام به تحویل مصداق عرفا معیوب به متعهدله نماید، نه تنها ذمه وی بری نگشته، بلکه زیان دیده میتواند وی را ملزم به انجام صحیح تعهد و پس از آن اقدام به فسخ قرارداد نماید.^{۲۹} مسئله‌ای که به خوبی مبین اهتمام قانونگذار در لزوم رعایت حسن نیت قراردادی در اجرای تعهد است. از طرفی قانونگذار در موارد متعدد دیگر نیز مبنای حق و تکلیف قراردادی اشخاص را حسن نیت ایشان در اجرای تعهد دانسته است. برای مثال مطابق مفهوم مخالف ماده ۱۱۰۸ قانون مدنی، تمکین زوجه در عقد نکاح منوط به پرداخت نفقه توسط زوج میباشد. لذا مرد یا زنی که حسن نیت خود در وظایف زناشویی را نشان نداده است، به نوعی با مجازات مدنی مواجه شده و در قبال سوءنیت اجرای تعهد، از حقوق قانونی خود محروم میگردد.^{۳۰}

۳-۳ - سوء نیت پس از اجرای تعهد

اعمال سوءنیت از جانب یکی از متعاهدین، محدود به مذاکرات قراردادی و اجرای تعهد نمیشود، بلکه در مواردی ممکن است سوءنیت نسبت به مسائل مابعد اجرا، همچون مسائل مرتبط با جبران خسارات قراردادی باشد. برای مثال ممکن است در یک قراردادی، زیان دیده از نقض تعهد، در راستای وظیفه خود نسبت به کاهش خسارات قراردادی، کوتاهی کرده و سوءنیت به خرج دهد. مسئله‌ای که لاجرم، بایستی موجب محرومیت وی از جبران این طیف از خساراتش شود. از همین رو، در قضیه "obrecht V Crawford" که فروشنده، خواهان جبران خسارات قراردادی خود شده بود، با توجه به اینکه وی در راستای کاهش خساراتش، چنانچه اقدام به بازفروش کالای خود به دیگری کرده بود، میتواند از مقدار گسترده‌ای از ضرر وارده به خود جلوگیری نماید، امکان جبران بخش گسترده‌ای از خسارات قراردادی را از دست داد.

مسئله سوءنیت مرتبط با موضوعات مابعد تعهد که مرتبط با جبران خسارات ناشی از نقض تعهد است، نیز در نظام حقوقی ایران دارای اهمیت ویژه است. چرا که مطابق قاعده لزوم حداقلی نمودن خسارت توسط زیان دیده، وی موظف است کلیه اقدامات لازم جهت محدود نمودن خسارات وارده به خود را انجام دهد. لذا در مواردی که زیان دیده اقدامات لازم برای محدود نمودن خسارات وارده به خود را انجام نمیدهد، بنا به قاعده اقدام، ضرر و زیان وارده به وی، متوجه خود او بوده و امکان مطالبه و

^{۲۹}- باریکلو، علیرضا، خزایی، سید علی (۱۳۹۰)، اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره پیش قراردادی، با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۵، شماره ۷۶، ص ۵۹

^{۳۰}- حاجی پور، مرتضی (۱۳۹۰)، نقش حسن نیت در قرارداد، فصلنامه حقوق، دوره ۴۱، شماره ۴، ص ۸۵

جبران این خسارات را نخواهد داشت. از این جهت در مواردی که دارنده سند تجاری پس از واخواست سند، اقدام به مطالبه قانونی آن ننماید، طبیعتاً دادگاه با توجه به قاعده اقدام وی را مستحق مطالبه خسارات تاخیر تادیه نمیداند.^{۳۱}

۴- تئوری‌ها و شیوه‌های حاکم بر جبران خسارات ناشی از سوء نیت قراردادی

جبران خسارات ناشی از نقض حسن نیت قراردادی، گاه میتواند از طریق نهاد مسئولیتهای قراردادی و گاه میتواند از طریق نهاد مسئولیتهای خارج قراردادی باشد. جبران خسارات ناشی از سوء نیت عقدی از طریق نهاد مسئولیتهای قراردادی، گاه مبتنی بر دکترین و مبانی همچون نقض تعهد ضمنی، وجود قاعده عرفی، رعایت قاعده استاپل و غیره است و گاه در مواردی که امکان تمسک به مبانی بالا وجود ندارد، میتوان از مبانی مستقل نقض حسن نیت قراردادی برای جبران خسارات قراردادی استفاده نمود. با این حال، غالب آراء صادره از دادگاه‌های آمریکا و سایر نظامهای حقوقی کامن لا در بطلان قراردادهای اینچینی، بیش از آنکه مبتنی بر قاعده نقض حسن نیت قراردادی باشد، بر مبانی دکترینی همچون، بر هم زدن شرایط اساسی همکاری قراردادی، نقض توافق ضمنی، قاعده استاپل و قاعده عرفی بوده است.

در رابطه با شیوه‌های جبران خسارات ناشی از نقض حسن نیت قراردادی، میتوان از راهکارهایی همچون فسخ تعهد، الزام به اجرای صحیح قرارداد و الزام به پرداخت خسارت استفاده کرد. لذا در نظام حقوقی آمریکا و کشورهای کامن لایی که شیوه اولیه جبران خسارات قراردادی، الزام به پرداخت زیان است، زیان‌دیده میتواند خسارات خود را از طریق نهادهایی همچون خسارات انتظار،^{۳۲} خسارات اعتماد^{۳۳}، خسارات استرداد^{۳۴} و خسارات جانبی^{۳۵} جبران نماید.^{۳۶}

در نظام حقوقی ایران با توجه به اینکه شیوه اولیه جبران خسارات قراردادی الزام به اجرای تعهد است، زیان‌دیده میتواند از خواننده بخواهد که تعهدش را دوباره، به طور صحیح اجرا نماید تا از این طریق زیانهای وارده به خود را جبران نماید، مگر آنکه

^{۳۱} - مراجعه شود به سامانه ملی آراء قضایی به شماره دادنامه قطعی ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۵۰۰۰۳۵۳

^{۳۲} - خسارات انتظار، (Expectation Damage) خساراتی هستند که انتظارات قراردادی زیان‌دیده از انعقاد عقد را جبران میکنند و به دنبال قرار دادن وی در جایگاهی هستند که اگر قرارداد اجرا شده بود، او به احتمال زیاد در آن جایگاه قرار میگرفت.

^{۳۳} - خسارات اعتماد، (Reliance Damag)، خساراتی هستند که هزینه‌های مربوط به انعقاد قرارداد را که به ناحق و بر اثر اعتماد متعهدله به متعهد، به وی وارد آمده است، جبران میکنند.

^{۳۴} - خسارات استرداد، (Restitution damages) خساراتی هستند که وضعیت زیان‌دیده را به حالتی که اگر قرارداد منعقد نشده بود، وی در آن وضعیت قرار میگرفت، قرار میدهند.

^{۳۵} - خسارات جانبی، (Incidental Damage) خسارات متعاقبی هستند که پس از اجرای نادرست تعهد از سوی متعهد، به متعهدله وارد می‌آید. مثلاً متعهد، صرفاً نصف محموله را تحویل متعهدله میدهد و از این جهت، متعهد، مجبور به تهیه نیم دیگر محموله از جای دیگر میشود که این مساله مستوجب تحمیل هزینه ناروا به او، برای یافتن فروشنده و محموله مدنظر میگردد که بایستی جبران شود.

^{۳۶} - Treitel, sir Guenter treitel, the law of contract, (Eleven Edition, London: sweet & Maxwell, 2003),p 926

موضوع تعهد بگونه‌ای باشد که دیگر امکان اجرای تعهد به طور صحیح میسر نباشد که در چنین حالتی زیان‌دیده امکان فسخ معامله و جبران خسارات قراردادی خود را خواهد داشت.^{۳۷}

در مواردی ممکن است زیان‌دیده برای جبران خسارات قراردادی ناشی از سوءنیت، از برخی شیوه‌های داخل در مسئولیتهای خارج قراردادی که مبتنی بر تقلب، دارا شدن بلاجهت، ائتلاف، تسبیب و استفاده نماید که در این صورت نیز شیوه‌های جبران خسارت از طرق مذکور، همانند شیوه‌های جبران خسارت از طریق مسئولیتهای قراردادی است، با این تفاوت که شرایط جبران خسارت از طریق مسئولیتهای قراردادی، متفاوت از شرایط جبران خسارت به وسیله مسئولیتهای خارج قراردادی است. به این عبارت که تمسک به مسئولیتهای خارج قراردادی، تنها در صورتی موثر خواهد بود که دادگاه، سوءنیت قراردادی را موجب نقض تعهد بداند، حال آنکه تمسک به مسئولیتهای خارج قراردادی، بدون توجه به تاثیر آن در نقض تعهد، تنها زمانی منجر به مسئولیت خواهد شد که دادگاه، سوء نیت را مبتنی بر تقصیر متعهد و یا قابلیت انتساب به وی قلمداد نماید.

نتیجه

با توجه به ماده ۲۰۳-۱ قانون تجاری یکپارچه آمریکا؛ UCC، که میگوید: "تمامی معاملات و وظایف مذکور در این قانون، بایستی مبتنی بر حسن نیت باشد"، واضح است که اصل حسن نیت قراردادی از مهمترین مفاهیم حاکم بر کل این قانون میباشد. در همین راستا، ماده ۲۰۱-۱ همین قانون، حسن نیت قراردادی را به معنای صداقت واقعی در رفتار یا مبادلات مربوطه دانسته است و بر همین اساس، قضات بسیاری از محاکم آمریکا، با تمسک به نقض حسن نیت قراردادی، حکم به بطلان بسیاری از قراردادها و مسئولیت متعهد به جبران خسارات وارده به متضرر داده‌اند. با این حال، شاید، هم‌معنی دانستن حسن نیت قراردادی با صداقت قراردادی، چندان مطابق واقع نباشد، چرا که در برخی موارد نقض عهد، ممکن است خود متعهد نیز از عیوب موجود در موضوع تعهد آگاهی نداشته است و از این جهت، به هیچ عنوان قصد انجام معامله غیرصادقانه را نداشته است. با این حال، حتی در چنین مواردی که رفتار متعهد کاملاً صادقانه بوده است، با توجه به برآورده نشدن انتظارات قراردادی طرف مقابل، هر دو نظام حقوقی آمریکا و ایران، وی را مسئول جبران خسارات قراردادی متعهدله دانسته‌اند. از این‌رو، به هیچ عنوان نمیتوان حسن نیت قراردادی را همان صداقت قراردادی دانست. از طرفی عدم رعایت صداقت قراردادی، غالباً رفتاری غیراخلاقی تلقی میگردد، حال آنکه از منظر علم حقوق، سوءنیت قراردادی همیشه یک رفتار غیراخلاقی محسوب نمیشود. از همین‌رو، شاید، به دست دادن یک معنای عام جامع از حسن نیت قراردادی، به علت ابهامات و پیچیدگی‌های موجود در آن، کار چندان آسانی نباشد، مضاف بر آنکه حتی با وجود تحقق این مهم از حیث انتزاعی، باز ممکن است محاکم، از حیث عملی،

^{۳۷} - کریمی، عباس، سلیمیان، ابوالفضل (۱۴۰۰)، حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه، دوفصلنامه تمدن حقوقی، دوره ۴، شماره ۸، ص ۲۳۹

نسبت به پاسداری از حسن نیت قراردادی دچار مشکل و ابهام شوند. از همین رو، به نظر، بهتر است که مفهوم حسن نیت قراردادی را با توجه به اوصافش، یک مفهوم استثناکننده یا خارج کننده تلقی نمود. به این مضمون که حسن نیت را معیاری برای خارج نمودن و استثناء کردن مصادیق سوءنیت عقدی از طریق مقایسه رفتارهای قراردادی با یکدیگر تلقی کرد. بنابراین، بهتر آن است که قضات محاکم دادگستری، برای استخراج رفتارهای مبتنی بر سوءنیت، اقدام به مقایسه عینی عملکردهای قراردادی افراد که البته خود مبتنی بر معیارهای نوعیست و نه شخصی، به بررسی عملی نقض تعهد، به خاطر نقض حسن نیت قراردادی بپردازند.

در راستای تعیین مصادیق منطبق و غیرمنطبق با حسن نیت قراردادی، میتوان از برخی آراء صادره از محاکم نظام حقوقی کامن لا نیز بهره‌مند شد. بدین صورت که برخی از دادگاههای مذکور، جهت تعیین نقض حسن نیت قراردادی، در مقایسه رفتاری دو فروشنده که یکی عیوب کالا را مخفی کرده و دیگری اقدام به افشای تمامی حقایق مرتبط با مبیع نموده است، رفتار فروشنده اول را به علت عدم رعایت حسن نیت قراردادی، از موجبات نقض تعهد دانسته‌اند. مسئله‌ای که نظام حقوقی ایران، تا حدودی از آن غافل شده است، چرا که مطابق ماده ۲۱۸ اصلاحی قانون مدنی، معاملات به قصد فرار از دین، تنها در حالتی که صوری باشند، باطل تلقی شده‌اند. حال آنکه صوری بودن قرارداد، مربوط به قصد طرفین قراردادی و معامله به قصد فرار از دین، مربوط به نیت و انگیزه متعاهدین است و متأسفانه، قانونگذار ایرانی، اهتمام چندانی به رعایت حسن نیت قراردادی در چنین مواردی نشان نداده است و شایسته است که در بازنگری‌های آینده خود، همانند قانون یکپارچه تجاری آمریکا، تمام اهتمام خود را مصروف پاسداری از اصل حسن نیت عقدی قرار دهد؛ بدینصورت که با تلقی حکومت حسن نیت قراردادی بر تمام مراحل عقد، از زمان مذاکرات پیش قراردادی تا وقت اجرای صحیح تعهد، که منجر به برائت ذمه متعهد میگردد، اقدامات لازم جهت جلوگیری از نقض حسن نیت قراردادی را به عمل آورد و در صورتی که یکی از متعاهدین، اقدام به نقض تعهد از طریق سوءنیت قراردادی نمود، وی را از طریق یکی از مبانی موجود در نهاد مسئولیتهای قراردادی، همچون قاعده نقض ضمنی تعهد، قاعده عرفی، قاعده استاپل و یا از طریق یکی از مبانی موجود در نهاد مسئولیتهای خارج قراردادی، همچون تقلب، دارا شدن بلاجهت، اتلاف، تسبیب و مسئول جبران خسارات قراردادی متضرر بداند و از طریق یکی از شیوه‌های جبران خسارت، همچون الزام به انجام صحیح تعهد یا شیوه‌های فسخ قرارداد و پرداخت غرامت، همچون خسارات انتظار، خسارات اعتماد، خسارات استرداد و خسارات جانبی، زیانهای وارده به متضرر قراردادی را جبران نماید.

منابع

فارسی

- باریکلو، علیرضا، خزایی، سید علی (۱۳۹۰)، اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره پیش قرارداد، با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۵، شماره ۷۶

- باقری، احمد، داورزنی، حسین، شجاعی، محمدرضا (۱۳۹۹)، نسبت سنجی حسن نیت در فقه امامیه و عرفان اسلامی، فصلنامه علمی عرفان اسلامی، سال ۱۶، شماره ۶۲

- حاجی پور، مرتضی (۱۳۹۰)، نقش حسن نیت در قرارداد، فصلنامه حقوق، دوره ۴۱، شماره ۴

- خزایی، سید علی (۱۳۹۵)، مسئولیت پیش قراردادی، شرایط تحقق و زیانهای قابل جبران، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال ۱۷، شماره ۱

- دیلمی، احمد (۱۳۹۷)، ماهیت و مبنای قاعده حسن نیت و راههای اثبات آن، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال ۵، شماره ۳

- کاتوزیان، ناصر، عباس زاده، محمدهادی (۱۳۹۲)، حسن نیت در حقوق ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۳، شماره ۳

- کریمی، عباس، سلیمیان، ابوالفضل (۱۴۰۰)، حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه، دوفصلنامه تمدن حقوقی، دوره ۴، شماره ۸

- کلینی، محمد ابن یعقوب (۱۳۶۵)، الکافی، جلد ۵، چاپ ۴، تهران، دارالکتب الاسلامیه

- نقیعی، سید ابوالقاسم، تقی زاده، ابراهیم، باقری، عباس (۱۳۹۳)، جایگاه حسن نیت در فقه امامیه، پژوهش نامه حقوق اسلامی، سال ۱۵، شماره ۱

- نیازی، عباس، کمرخانی، ایام، اسدزاه بنایی، حسین (۱۳۹۴)، بررسی وجود اصل حسن نیت در حقوق ایران با نگاه تطبیقی، فصلنامه قضاوت، شماره ۸۱

انگلیسی

-Forte, ADA,(1999) Good Faith In Contract And Property, USA, Hart Publishing Oxford And Portland.

-J Burton, Steven(2018), Contract Law, Second Edition, West academic.

- Markovits, Richard(2014), Contract law, First Edition, Foundation Press.

-Mckendrick, Ewan(2000) *Contract Law*, Fourth Edition, New York Palgrave.

- Mulcahy, Linda, College, Birkbeck(2008), *Contract Law In Perspective*, Fifth Print, London: 207

Tledge-Cavendish.

- O'sull, Van, Janet, Hilliard, Jonathen,(2014), *The Law Of Contract*, Seventh print, England: oxford press.

- Summer, Robert S (1968), Good Faith In General Contract Law And The Sales Provisions Of The Uniform Commercial Code, Virginia Law Review, Vol 54, No 2.

- S. Davis, Panl(2018), *JC Smith's, The Law Of Contract*, Second Edition, England:Oxford Press.

- Stone, Richard(2013), *The Modern Law Of Contract*, Tenth Edition, London: Routledge.

- Treitel, Sir Guenter(2003), *The Law Of Contract*, Eleven Edition, London: Sweet & Maxwell